

CÍRKEVNÍ NAUKA O VÍŘE A MRAVECH A 2. VATIKÁNSKÝ KONCIL¹

LIBOR OVEČKA

ABSTRACT

The Teaching of the Church on Faith and Morals and the Second Vatican Council

According to the declaration of the First Vatican Council, the *ex cathedra* teaching of the pope and of the Church's magisterium on the matters of faith and morals is infallible. The difference between the matters of faith and morals has not been explained, but in the matters of morals no infallible document has ever been issued laying claim of being infallible and unchangeable. On the contrary, the moral teaching of the Church is developing. The Second Vatican Council returned to the matter by introducing the concept of authentic teaching, which is an official teaching of the Church but without the demand of being unchangeable. All declarations about morality and all moral norms fall into this category. They are bound with the historical, cultural and social situation to the extent that it cannot be maintained that they will be valid forever and under all circumstances in the same way as now if this situation changes.

Key words

First Vatican Council; Second Vatican Council II; Church Doctrine; Development; Infallibility; Authentic Teaching; Conscience; Situational Conditioning of Moral Norms

DOI: 10.14712/23363398.2015.79

¹ K napsání tohoto článku vedla inspirace z následujících kongresů a konferencí: *God in Question. Religious Language and Secular Languages, ET – Theologians together in Europe, Brixen 29. srpna – 1. září 2013*; *Ethik und Empirie. Internationale Vereinigung für Moraltheologie und Sozialethik, Graz 8.–11. září 2013*; *Faith and Morals: Contemporary Challenges – Reorientation of Values – Change of Moral Norms, Catholic Theological Ethics in the World Church (CTEWC), European Regional Conference, Kraków 14.–16. listopadu 2014*. Při jeho zpracování čerpám také ze své knihy „Člověče, bylo ti oznámeno, co je dobré...“ *Česká katolická morální teologie 1884–1948*. Praha: Karolinum 2011.

Od revoluce roku 1989 už uběhla řada let, ale přesto jsou čeští křesťané a teologové stále zatíženi dědictvím komunistické nadvlády, která nám vzala na čtyřicet let možnost svobodného teologického vyjadřování a myšlení. V důsledku toho jsme se mohli jen velmi omezeně účastnit teologických diskusí, jež se vedly na 2. vatikánském koncilu a po něm. Proto pro nás zůstávají aktuální některá témata, která již byla v jiných zemích prodiskutována, např. otázka interpretace církevní mravní nauky a vztahu k ní. Ve světě, který nezažil socialistickou totalitu, byla k tomuto tématu v době po koncilu vydána řada publikací,² ale u nás k tomu vlastně nebyla příležitost: za socialismu to nebylo možné, po roce 1989 se česká teologie zabývala jinou problematikou.

Když se někdo v prostředí české církve, a to i v akademické diskusi, odchýlí i od *ne neomylné* nauky církve, vyvolá to přinejmenším znepokojení. Nezvykli jsme si na to, že vůči konkrétnímu církevnímu dokumentu nebo jeho některým formulacím či ustanovením smí člověk zaujmout kritický postoj, aniž by tím narušoval církevní disciplínu a respekt vůči učitelskému úřadu církve.⁵ Jde tedy o vyjasnění některých otázek týkajících se postavení a funkce učitelského úřadu církve a o hodnotu svědomí křesťana.

Nauka učitelského úřadu církve

Učitelský úřad církve má úkol přijímat Boží slovo ze zjevení, nezkráceně je uchovávat, vykládat je a předkládat věřícím a všemu lidu. Zjevení Boží jistě obsahuje i určité normy jednání pro konkrétní situace, často však spíše jednoznačné mravní směrnice ve smyslu *otevřených principů jednání*. K povinnostem učitelského úřadu náleží tyto principy uplatňovat při formulování mravních norem. Protože

² Např. Walter Kerber (ed.). *Sittliche Normen. Zum Problem ihrer allgemeinen und unwandelbaren Geltung*. Düsseldorf: Patmos 1982; Josef Schuster. *Ethos und kirchliches Lehramt. Zur Kompetenz des Lehramtes in Fragen der Natürlichen Sittlichkeit*. Frankfurt am Main: Josef Knecht 1984; Alfred Beckmann. *Autorität – Lehramt – Gewissen. Zur innerkirchlichen Diskussion nach „Humanae vitae“*. Essen: Hans Driewer, 1969.

⁵ Viz Schreiben der deutschen Bischöfe an alle, die von der Kirche mit der Glaubensverkündigung beauftragt sind (22. září 1967). In: Josef Neuner – Heinrich Roos. *Der Glaube der Kirche in den Urkunden der Lehrverkündigung*. Neubearbeitet von Karl Rahner und Karl-Heinz Weger. Leipzig 1982, s. 318–321.

učitelskému úřadu církve náleží neomylnost, má se tato neomylnost vztahovat nejen na pravdy víry, nýbrž i na mravní normy.

Jde tedy o zásadní otázku,

- zda církví formulované mravní normy jsou skutečně chráněny před možnostmi omylu darem trvání v pravdě
- a zda se mohou měnit, či jsou neměnné.

Jinak řečeno: otázka zní, jaký je vztah mezi neomylnou církevní naukou dogmatickou a naukou mravní a jak se má vykládat výrok 1. vatikánského koncilu z roku 1870, že dar neomylnosti se vztahuje na výroky papeže *ex cathedra* o věcech „víry a mravů“. Jde o následující výrok:

Učíme a za Bohem zjevený článek víry prohlašujeme, že římský papež, když mluví z kathedry, to jest, když vykonává úřad pastýře a učitele všech křesťanů svou nejvyšší apoštolskou autoritou definuje nauku o víře a mravech, kterou jest veškeré Církvi zachovávat, přispěním Božím sobě ve svatém Petru slíbeným jest touž neomylností opatřen, kterou podle vůle božského Vykupitele Církve jeho jest opatřena; a proto tyto definice římského papeže jsou samy sebou a nikoliv souhlasem Církve neopravitelné [*irreformabilis* – nezměnitelné].⁴

Běžné teologické příručky, publikované v katolické církvi, jednoznačně tvrdí, že nikoliv pouze nauka víry, nýbrž i nauka mravní je podřízena církevní učitelské autoritě. Církve má za úkol vést lidi na cestě jejich života k věčné spáse, proto učí, vede a rozhoduje i ve věcech jednání s božskou autoritou, tedy s nejvyšší učitelskou kompetencí.⁵ Zpravidla ovšem uvedené příručky neupřesňují, kdy a s jakými

⁴ Sez. IV. k. 4., D.B. 1859, cit in: Antonín Salajka. *Ve světle víry*. Olomouc: Velehrad 1948, s. 202.

⁵ V české katolické morálně teologické tradici je pro to příkladem třeba Alois Hlavinka: Alois Hlavinka. *Bludy a lži v dějinách. Rozhledy po dějinách církevních a světských na obranu pravdy*. 2. upravené vydání. Brno: nákladem papežské knihtiskárny rajhradských benedikťanů 1908, s. 28, kde říká, že papež se nemůže mýlit, když „rozhoduje o nějakém článku víry a mravů, který má být zachovávan po celé církvi“. Viz Ovečka. *Člověče, bylo ti oznámeno, co je dobré...*, s. 125.

Rovněž např. Antonín Podlaha. *Veliký katechismus katolického náboženství*. Praha: nákladem vlastním 1910, s. 61: „Aby církev mohla vykonávat úřad jeho učitelský, udělil jí Ježíš Kristus dar nemylnosti, tak že v učení o víře a mravech nemůže se mýlit.“

Emilián Soukup (ed.). *Sborník kontroverzí. Sbirka přednášek, odpovídajících na časová hesla protináboženská III*. Olomouc: Lidové knihkupectví 1934, s. 74 (Reginald

důsledky se tato moc má užívat. Zpravidla v nich také hranice mezi omylnými a neomylnými rozhodnutími zůstává nejasná a často se v nich předpokládá, že všechny výroky církevního magisteria o víře a mrvech mají neomylný charakter.

Sám 1. vatikánský koncil vztah mezi naukou o víře a o mrvech neujasňuje a nečiní tak ani některé novější církevní dokumenty.⁶ Onu otázku zpravidla neujasňují ani teologové mezi 1. a 2. vatikánským koncilem. Ti pouze pojednávají o papežské autoritě učit neomylně. Např. česká morálně teologická tradice mezi 1. a 2. vatikánským koncilem trvá jednohlasně na tom, že církevní neomylnost se vztahuje bez rozlišení na věci víry i mravů, tedy že v obou oblastech je církevní nauka neomylná a neměnná. Změna se připouští pouze v prohlubující se interpretaci. Veškerá oficiální církevní nauka je podle této tradice zajištěna darem neomylnosti. To odpovídá běžné teologické nauce i v novější literatuře, která mluví o učitelské autoritě církevního magisteria.⁷

M. Dacík): „Další podmínkou je, aby nauka, kterou papež prohlašuje na neomylnou, se týkala víry nebo mravů.“

⁶ Např. *Lumen gentium* 25: „Věřící jsou povinni shodnout se s výrokem svého biskupa ve věcech víry a mravů, předneseným v Kristově jménu, a k němu vnitřně přílnout náboženskou poslušností.“ I novější církevní dokumenty zpravidla mluví o nauce o víře a mrvech. Např. *Mysterium ecclesiae* (The Sacred Congregation for the Doctrine of the Faith, 24. 6. 1973), čl. 2: „God, who is absolutely infallible, thus deigned to bestow upon His new people, which is the Church, a certain shared infallibility, which is restricted to *matters of faith and morals*, which is present when the whole People of God unhesitatingly holds a point of doctrine pertaining to these matters, and finally which always depends upon the wise providence and anointing of the grace of the Holy Spirit, who leads the Church into all truth until the glorious coming of her Lord (DV 7). Concerning this infallibility of the People of God the Second Vatican Council speaks as follows: “The body of the faithful as a whole, anointed as they are by the Holy One (cf. 1 Jn 2:20, 27), cannot err in matters of belief. Thanks to a supernatural instinct of faith which characterizes the people as a whole, it manifests this unerring quality when, ‘from the bishops down to the last member of the laity’ (St. Augustine, *De Praed. Sancti*, 14, 27), it shows universal agreement in *matters of faith and morals*” (LG 12).“ *CIC* 749, §1: „Papeži přísluší při výkonu jeho učitelského úřadu neomylnost, jestliže jako nejvyšší pastýř a učitel všech křesťanů, jehož úkolem je utvrzovat své bratry ve víře, s konečnou platností jako závaznou vyhlášeje nauku v oblasti víry nebo mravů.“ Kurzíva L. O.

⁷ V klasické příručce dogmatiky *Grundriss der Katholischen Dogmatik* uvádí Ludwig Ott, že v definitivních rozhodnutích o nauce o víře a mrvech je církev neomylná, aniž by byl jen naznačil rozlišení těchto dvou oblastí. Ludwig Ott. *Grundriss der Katholischen Dogmatik*. 6. vyd. Freiburg: Herder Verlag 1963, s. 359–362. I další autoři mluví podobným způsobem, např.: Bernard Ludwig Müller. *Katholische Dogmatik*. Freiburg: Herder 1995, s. 625: „Der römische Bischof besitzt die volle und höchste Jurisdiktionsprimat in allen Fragen der kirchlichen Lehre und Disciplin...“ Anton Ziegenaus. *Die Heilsgegenwart in der Kirche. Sakramentenlehre*. Aachen: MMVerlag

Ani teologové před 2. vatikánským koncilem se zpravidla problematikou vztahu mezi naukou o víře a naukou o mravech nezabývali a psali jen všeobecně o neomylnosti papežského úřadu, jako by každé oficiální prohlášení církevní autority muselo být neomylné. Jedinou představou pravdivosti pro ně byla statická nadčasovost. O to větší význam mají slova dokumentu Mezinárodní teologické komise *Hledání univerzální etiky: nový pohled na přirozený zákon*,⁸ která mluví o „historické podmíněnosti přirozeného zákona, jehož konkrétní aplikace se mohou v různých dobách lišit“. V době před 2. vatikánským koncilem bylo v církevních dokumentech nemyslitelné, že by církevní nauka ve věcech mravů mohla být chápána jako dynamická, jako taková, která může růst s prohlubujícím se poznáním dynamického světa a člověka a s prohlubujícím se poznáním Božího zjevení, a že by přesto mohla být pravdivá.

Tuto dynamiku, procesní charakter morální teologie nemohli nebo nechtěli teologové jasně vyjádřit. Ke kořenům tohoto problému patřila i skutečnost, že církevní definice týkající se neomylnosti nauky církve a papeže z roku 1870 nebyla mnohými teology chápána dostatečně přesně. V samotném velmi stručném textu definice není odlišeno, jak se dar neomylnosti týká nauky o víře a jak se týká nauky o mravech. Ani křesťanská víra není zcela statická a nehybná, avšak mravy člověka a křesťana jsou ze své podstaty v neustálém procesu hledání a nacházení odpovědi na otázku, co je dobrým jednáním *hic et nunc*, s vědomím rozdílnosti situací a časů.⁹ V 19. století ovšem tato otázka nebyla tematizována.

Přesně vzato jde o otázku papežské neomylnosti a předmětu, na který se vztahuje – tedy na věci víry a věci mravů. Církevní dokumenty tuto otázku většinou neřeší, mluví obecně jen o primátu a nečiní rozlišení mezi naukou víry a naukou mravů. Tak je tomu v *Lumen gentium*

2005, s. 85: „Angelegenheiten, die den Glauben und die Sitten [...] betreffen.“ Werner Laser. Neomylnost. In: Wolfgang Beinert. *Slovník katolické dogmatiky*. Olomouc: MCM 1994, s. 226: „... jsou naukové výpovědi v otázkách víry a věcech křesťanského života (fides et mores) bez omylu.“ Francis S. Fiorenza – John P. Galvin (ed.). *Systematická teologie 2, římskokatolická perspektiva*. Brno: CDK a Vyšehrad 1998, s. 143 mluví o „definování nauky o víře a morálce“ bez dalšího upřesnění. Petrus Palazzini. *Dictionarium morale et canonicum III*. Romae: Officium libri catholici 1966, s. 141: sententia de fide et moribus.

⁸ Dokument Mezinárodní teologické komise. *Alla ricerca di un'etica universale: nuovo sguardo sulla legge naturale* (Hledání univerzální etiky: nový pohled na přirozený zákon) z prosince 2008, čl. 54.

⁹ Srov. tamtéž.

22, 24, 25 i v dokumentu Kongregace pro nauku víry *The Primacy of the Successor of Peter in the Mystery of the Church* z roku 1998. Ani motu proprio *Ad tuendam fidem*, rovněž z roku 1998, nepodává bližší vysvětlení.

Dokument, který se k otázce kompetence učitelského úřadu církve ve věci mravů přímo vyjadřuje, je *Instrukce „Donum veritatis“ o církevním povolání teologa* z 24. května 1990. Také encyklika *Veritatis splendor* z 6. srpna 1993 je ve své nauce o *intrinsece malum* výpovědí k tomuto tématu. Je nutno ovšem podotknout, že tyto dokumenty, vydané za pontifikátu Jana Pavla II., mají jistou specifičnost. Mají totiž jasnou tendenci vyzdvihnout roli církevního magisteria konfrontovaného svědomím jednotlivců, a jsou tak jistou reakcí na předchozí, pokoncilní období s tendencí opačnou, jak je zřejmé z teologické literatury vycházející po koncilu.

Instrukce *Donum veritatis* říká, že i na mravní normy se vztahuje neomylnost učitelského úřadu: „Zjevení kromě toho obsahuje mravní příkazy, které jsou samy o sobě poznatelné přirozeným světlem rozumu, avšak pro hříšný stav člověka jsou jen obtížně chápány. *Je naukou víry, že tyto mravní zákony mohou být neomylně vyučovány učitelským úřadem*“ (kurzíva L. O.).¹⁰

Zůstává otázkou, zda tím instrukce má na mysli skutečně konkrétní mravní normy, a ne pouze obecné mravní zásady, mezi něž bezpochyby patří „konej dobro a vyhýbej se zlu“, „miluj Boha i člověka“ či „veškeré jednání má být motivováno láskou“. Pokud však má instrukce na mysli konkrétní mravní normy, pak musíme konstatovat, že je nikdy učitelský úřad církve nevyhlašoval z moci své neomylnosti. I sebestriktněji zastávané církevní mravní normy se odlišují od dogmatických prohlášení o pravdách víry a nelze je považovat za neomylné a neměnné ve stejném smyslu.

Teologicky je tvrzení tohoto dokumentu uváděno v nejistotu tím, že v předchozím odstavci vyhlašuje autoritu učitelského úřadu církve nad svědomím člověka, což je v rozporu se všeobecným teologickým přesvědčením i s církevní tradicí: „Učitelský úřad má tudíž za úkol rozlišovat – prostřednictvím soudů, které *zavazují svědomí věřících* – činy, které jsou samy o sobě shodné s požadavky víry a podporují její vyjadřování v životě, od činů, které jsou naopak pro svou vnitřní

¹⁰ *Donum veritatis*, čl. 16.

špatnost s těmito požadavky neslučitelné“ (kurzíva L. O.).¹¹ Toto vyjádření z roku 1990, podepsané prefektem pro nauku víry Josephem Ratzingerem, se v rozvinuté podobě objevuje v roce 1993 v encyklice Jana Pavla II. *Veritatis splendor* jako nauka o *intrinsece malum*. Je ovšem třeba podotknout, že *Donum veritatis* je dokument disciplinární, nikoliv mravní, a týká se specifické situace teologů. Nejde tedy o nauku určenou všem křesťanům či všem lidem.

Různé podoby církevní nauky

Přestože teologové pojednávající o autoritě papežského úřadu o ní mluví bez rozlišení víry a mravů, je mezi těmito oblastmi církevní nauky rozdíl. Církevní nauka o věcech víry vykládá a předkládá pravdy, které církev poznává z Božího zjevení. Církevní nauka o mravech vztahující se k jednání člověka je také vázána na Boží zjevení, ale dynamicky reaguje na vývoj společnosti, a je tedy proměnná; empirické poznání vyvíjející se společností a vyvíjejícího se člověka má pro teologii a církevní nauku nezpochybnitelnou platnost. Není pochyb o tom, že empirické poznání se stále mění – roste, případně upadá.¹² Tento pohyb se týká i církevní nauky o tom, jak má člověk správně jednat, tedy mravní nauky. Ta se sice opírá o Boží zjevení a o dlouhou tradici, avšak týká se věcí proměnných. Jsou to věci, které jsou případně předmětem poznání jednotlivých přírodovědeckých oborů, které musí církevní autorita ve své nauce brát v úvahu.¹³

¹¹ Tamtéž.

¹² Dokument Mezinárodní teologické komise *Alla ricerca di un'etica universale: nuovo sguardo sulla legge naturale* (Hledání univerzální etiky: nový pohled na přirozený zákon) z prosince 2008, čl. 54: „Obtíž moralistovy práce spočívá v tom, že musí brát v potaz a kombinovat přínosy teologie, filosofie, antropologických věd, ekonomie, biologie, aby tímto způsobem dobře poznal údaje o příslušné situaci a správně identifikoval konkrétní požadavky kladené lidskou důstojností. Zároveň musí obzvláštním způsobem dbát na to, aby se neopomíjely základní údaje vyjádřené prostřednictvím těch příkazů přirozeného zákona, jež zůstávají za hranicemi rozličnosti jednotlivých kultur.“

¹³ Lze to ilustrovat i slovy papeže Františka v rozhovoru s Antoniem Spadarem v září 2015: „Jsou církevní pravidla a příkázání, která jednou měla účinnost, ale nyní ztratila svou hodnotu a smysl. Náhled na církevní nauku jako na monolit, který je třeba hájit bez rozlišení nebo různých způsobů chápání, je nesprávný.“ (There are ecclesiastical rules and precepts that were once effective, but now they have lost value or meaning. The view of the church's teaching as a monolith to defend without nuance or different understandings is wrong.) Interview with *La Civiltà Cattolica*: Pope Francis I. [2015-06-20]. <http://genius.com/Pope-francis-i-interview-with-la-civiltà-cattolica-annotated/>.

Lze to ukázat na některých příkladech:

1. Trest smrti

V „křesťanských“ zemích existoval tak jako jinde v minulosti trest smrti. Katechismus katolické církve jej ve svém prvním vydání z roku 1992 v článku 2266 připouštěl v případech krajní závažnosti. Text však byl ve druhém vydání z roku 1997 změněn. Nynější nauka katolické církve v kontextu oprávněné obrany učí: „Nnutnosti hájit obecné dobro společnosti odpovídá snaha státu, aby omezoval šíření takových způsobů jednání, které poškozují lidská práva a základní normy občanské společnosti. Právoplatná veřejná moc má právo i povinnost ukládat tresty přiměřené závažnosti provinění“ (Čl. 2266). V článku 2267 pak byly přidány věty: „Tradiční učení církve, za předpokladu, že je s plnou jistotou určena totožnost a odpovědnost viníka, nevylučuje použití trestu smrti, pokud je toto jediná možnost účinné ochrany lidských životů před útočníkem. [...] Vzhledem k možnostem, které má stát k dispozici k účinnému potírání zločinu a zneškodnění pachatele, aniž by ho s definitivní platností zbavil možnosti, aby se napravil, vyskytují se v dnešní době případy absolutní nezbytnosti odstranění viníka ,velmi zřídka, pokud vůbec.“

Slova „velmi zřídka, pokud vůbec“ byla převzata z encykliky *Evangelium vitae* – o životě, který je nedotknutelné dobro, která byla vydána v roce 1995 a ve které papež Jan Pavel II. jednoznačně prosazoval zrušení trestu smrti.

Nauka magisteria tedy byla pozměněna a vyostřena významným a nebývalým způsobem, a to během pouhých pěti let, v souvislosti s měnící se kulturní a politickou situací mnoha zemí.

2. Hodnocení manželství a celibátu Tridentským koncilem a apoštolskou adhortací Familiaris consortio

Tridentský koncil uvádí: „Kdyby někdo říkal, že stavu manželskému je třeba dávat přednost před stavem panenským či celibátním a že není lepší a blaženější zůstat v panenství nebo celibátu než ve svazku manželském: budiž vyobcován.“¹⁴

¹⁴ Sessio XXIV, 11. 11. 1563 (DS 1810), kánon 10: „Si quis dixerit, statum coniugalem anteponeendum esse statui virginatis vel caelibatus, et non esse melius ac beatius, manere in virginitate aut caelibatu, quam iungi matrimonio (cf. Mt 19,11s; 1 Cor 7,25s 38 40): an. s.“

Naproti tomu *Familiaris consortio* předkládá nauku vysoce hodnotící manželství a sexualitu: „Panenství a celibát pro království Boží nijak nejsou v rozporu s vysokou cenou manželství, nýbrž předpokládají ji a potvrzují. Obojí, manželství i panenství, jsou dva způsoby, jak vyjadřovat a prožívat jediné tajemství smlouvy mezi Bohem a jeho lidem. Bez úcty k manželství není možné ani žádné Bohu zasvěcené panenství. Není-li lidská sexualita pokládána za velkou, Stvořitelem darovanou hodnotu, ztrácí smysl i zřeknutí se jí pro nebeské království.“¹⁵

Jistěže byly tyto dvě výpovědi učiněny za rozdílných okolností a z rozdílných důvodů, a proto si navzájem odporují, ale o posuny v církevní nauce z důvodu rozdílných situací a okolností právě jde. Hodnocení vztahu manželství a panenství bylo změněno výrazným způsobem.

3. Rovnost muže a ženy

Zatímco encyklika *Casti connubii* v čl. 75–78 brojila proti snahám o emancipaci ženy¹⁶, o třicet pět let později konstituce *Gaudium et spes* v čl. 47–51 mluví oslavným způsobem o rovnosti partnerů, vzájemné lásce a vznešenosti vztahů mezi mužem a ženou.

4. Náboženská svoboda

Člověk měl povinnost žít jako křesťan, a to v katolické církvi (viz např. Sylabus Pia IX. z roku 1864, čl. 15–18). Tato povinnost byla prohlášována za podmínku spásy. 2. vatikánský koncil však přiznává všem lidem právo na náboženskou svobodu. Prohlášení o náboženské svobodě *Dignitatis humanae* prohlašuje, že člověk má i v tak stěžejní věci, jako je přijetí či nepřijetí určité náboženské víry a církevní příslušnosti, právo na svobodu svého svědomí a na volbu náboženské příslušnosti, dokonce má právo činit i mylnou volbu, pokud mu tak říká jeho přesvědčení.¹⁷

¹⁵ Jan Pavel II. *Familiaris consortio*. Praha: Zvon 1992, čl. 16.

¹⁶ *Casti connubii*, čl. 75. „Ti však učitelé bludu, kteří perem nebo slovem ztemňují jas manželské věrnosti a čistoty, snadno otrásají také důvěřivou a úctyhodnou poslušností manželky k muži. Drze také mnozí z nich prohlašují onu poslušnost za nedůstojné otroctví manžela k manželu; všechna práva mezi manžely jsou prý stejná; a poněvadž prý tato rovnoprávnost je porušována otroctvím jedné strany, s největším sebevědomím hlásají, že byla provedena nebo že musí být provedena jakási *emancipace*, osvobození ženy.“

¹⁷ Deklarace o náboženské svobodě *Dignitatis humanae*, čl. 10 aj.

5. Autentická nauka

Po 1. vatikánském koncilu panovalo přesvědčení, že církevní magisterium je stejným způsobem neomylné ve své nauce o víře i o mravech. 2. vatikánský koncil však toto přesvědčení v *Lumen gentium* čl. 25 korigoval zavedením pojmu *autentická nauka*. To bude předmětem výkladu dalšího textu tohoto článku.

Autentická nauka v dokumentech 2. vatikánského koncilu

Rozdíl nauky ve věcech víry a ve věcech mravů upřesnil 2. vatikánský koncil zavedením termínu „autentická nauka“,¹⁸ čímž se vrátil k problematice 1. vatikánského koncilu. Autentické učení církve se v jejích vlastních dokumentech interpretuje jako nauka, ve které se církve vyjadřuje z pozice své autority, ale bez uplatnění neomylnosti učitelského úřadu.¹⁹ Jestliže nauka není neomylná, neznamená to ovšem, že by musela být mylná. Takové učení církve je závazné, ale nechává otevřené dveře pro další vývoj nauky, jež reaguje na vývoj společnosti a na vývoj poznání o člověku a společnosti jakož i na vývoj poznání Božího zjevení²⁰ a na vývoj sebepoznání církve a církevní nauky. Např. rozvoj psychologie a sociologie umožnil v posledních desetiletích takový pohled na sexualitu a na manželství a rodinný život, který nemnoho let předtím nebyl znám.

Lumen gentium mluví o neomylné nauce ve věcech víry a mravů, ale zároveň používá pojem *magisterium authenticum* a mluví o jeho nauce, která není zaručena darem církevní neomylnosti. Podle *Lumen gentium* „tato náboženská poslušnost vůle a rozumu se má projevat zvláštním způsobem vůči autentickému učitelskému úřadu římského biskupa, i když nemluví ex cathedra, a to v tom smyslu, že se s úctou

¹⁸ Viz Ovečka. *Člověče, bylo ti oznámeno, co je dobré...*, s. 124–127.

¹⁹ A. K. Ruf. *Grundkurs Moraltheologie I: Gesetz und Norm*. Freiburg in Br.: Herder 1975, s. 102: „Soweit es sich um Äusserungen des Lehramtes handelt, die nicht (ausdrücklich oder einschliessweise) in diesem Sinne als Darlegungen von Offenbarungsinhalten zu verstehen sind, kommt ihnen der Charakter authentischer Lehrverkündigung zu; darunter versteht man solche Aussagen, die nicht durch die Unfehlbarkeit abgesichert sind und deshalb im Bereich des Fehlbaren (fallibile) liegen.“

²⁰ Srov. Papežská biblická komise. *Bible a morálka*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství 2010, čl. 120–125, s. 140–149 mluvící o pokroku v poznání Božího zjevení. Čl. 120, s. 140: „Kritérium pokroku vybízí věřící ke stále hlubšímu chápání morálních otázek a na základě toho ke snaze o maximální shodu s ‚dokonalejší spravedlností‘ Božího království, jejíž základní obrysy Ježíš nastínil (Mt 5,20).“

uznává jeho nejvyšší učitelský úřad a že se upřímně lne k jeho výrokům, ve shodě s jeho pojetím a projevenou vůlí“.²¹

Rovněž *Kodex kanonického práva* mluví o *magisterium authenticum* jako o uplatnění učitelského úřadu církve i ve věcech, ve kterých nechce předkládat definitivně zavazující nauku.²² Křesťané *se snaží* varovat se toho, co se s touto naukou neshoduje, avšak nejsou vázáni k souhlasu víry.

Katechismus katolické církve uvádí, že biskupové a papež dostávají božskou pomoc pro řádný výkon učitelského úřadu, „přestože nedojdou k neomylnému rozhodnutí a nevyšloví se ‚definitivním způsobem‘. Toto autentické učení mají věřící ‚přijímat s úctou [...] a [...] upřímně‘; i když se takové přijímání liší od souhlasu víry, je nicméně jeho prodloužením.“²³

Dále tuto nauku rozpracovává motu proprio *Ad tuendam fidem* z roku 1998. Tímto dokumentem bylo oficiální vyznání víry církve rozšířeno o tři odstavce, jež upřesňují, s jakou podobou víry je třeba přijímat různé stupně církevní nauky. Text vyznání nyní mluví i o oddané podřízenosti vůle i rozumu, s níž je třeba přijímat rovněž učení, které hlásá římský biskup nebo kolegium biskupů při výkonu autentického magisteria, i když tyto nauky nemíní vyhlásit zvláštním úkonem za definitivní. Toto učení nepředkládá magisterium „definitivně a neomylně, ale pouze autentickým způsobem, takže je přijímáme a máme přijímat s nábožnou poslušností rozumu a vůle, tedy se souhlasem, který vychází z ctnosti nábožnosti (religio), a jenž se od souhlasu víry liší tím, že není absolutní a neodvolatelný“.²⁴

Pojem „nábožná poslušnost rozumu“ ovšem zůstává nevysvětlen. Člověk se z nějakých důvodů může podřizovat autoritě, a to pokud jde o jeho vůli, ne však pokud jde o jeho rozum. Pro rozumové poznání zůstává požadavek poslušnosti nepřijatelný. Rozumem člověk buďto

²¹ *Lumen gentium*, čl. 25.

²² *CIC*, kán. 752: „Poslušnost rozumu a vůle z nábožnosti, ne však souhlas víry, se vyžaduje u nauky, kterou papež nebo sbor biskupů vyhlásují v oblasti víry nebo mravů, když vykonávají věrohodný učitelský úřad [*magisterium authenticum*], i když nemají v úmyslu ji vyhlásit s konečnou platností; křesťané se snaží varovat se toho, co se s ní neshoduje.“

²³ *Katechismus katolické církve*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství 2002, čl. 892.

²⁴ Štěpán Maria Filip. *Stupně závaznosti ve víře v učení církve* (2009-03-05) [2015-06-20]. <http://res.claritatis.cz/?id=2612>.

rozumí, nebo nerozumí, nemůže se však z poslušnosti podřizovat něčemu, čemu nerozumí, jako by tomu rozuměl.

Oficiální, „úřední“ výpovědi církevní nauky ke konkrétním mravním otázkám leží v oblasti autentické nauky²⁵, která ale není zajištěna darem neomylnosti. Církev se v něm vyjadřuje z pozice své autority, ale bez uplatnění neomylného učitelského úřadu. Její učení je závazné, ale nechává otevřené dveře pro toho, kdo je ve svědomí přesvědčen, že musí věřit jinak a že to může v současnosti obhájit před Božím soudem pravdy i před věčným Božím soudem, před který bude muset jednou předstoupit. Proti omylu je jistě autentická nauka církve chráněna mnohem účinněji než náhled jednotlivého věřícího a musíme ji primárně považovat za pravdivou a správnou i v případě, že není zajištěna darem neomylnosti. Nositelé autentického učitelského úřadu si však musí být své omylnosti vědomi a musí být připraveni mylnou nauku revidovat, jak to učinil třeba 2. vatikánský koncil, když prohlášení o neomylné nauce z roku 1870 sice neodvolal, avšak doplnil svým pojetím nauky autentické. Věřící se autentické nauce podle všech svých možností podřizují. Jsou sice vystaveni možnosti omylu, ale zároveň jsou před ním chráněni autoritou církve v historickém kontextu.²⁶

Protože má učitelský úřad Bohem daný úkol „autenticky“ interpretovat zjevení, přísluší jeho prohlášením ke konkrétním etickým otázkám zvláštní autorita, avšak ne nejvyšší stupeň jistoty. Ten přísluší v oblasti věrouky pouze dogmatickým prohlášením.

Faktické monopolní postavení učitelského úřadu nejen ve věcech víry, nýbrž i v mravních otázkách však vedlo k zamlžení rozdílu jeho neomylného a omylného učení. Za dob socialismu v naší zemi navíc platilo slovo papeže pro vnější útlak za téměř posvátné a jakékoli protirečení se považovalo za narušování jednoty církve a nahrávání nepříteli.

Jasnými kroky k rozlišení neomylné a autentické nauky církve jsou např. následující publikace: Alfred Beckmann. *Autorität – Lehramt – Gewissen. Zur innerkirchlichen Diskussion nach „Humanae vitae“*.

²⁵ K chápání slova autentický ve smyslu úřední viz např. Josef Schuster. *Ethos und kirchliches Lehramt. Zur Kompetenz des Lehramtes in Fragen der Natürlichen Sittlichkeit*. Frankfurt am Main: Josef Knecht 1984, s. 352: „Häufig begegnet in der Literatur der Begriff ‚authentisches Lehramt‘ bzw. ‚authentische Lehre‘. In der Regel ist ‚authentisch‘ bedeutungsgleich mit ‚amtlich‘. ‚Authentisch‘ wird aber auch zur Unterscheidung von ‚unfehlbar‘ verwendet.“

²⁶ Schreiben der deutschen Bischöfe, s. 318–321.

Essen: Hans Driewer 1969; Walter Kerber (ed.). *Sittliche Normen. Zum Problem ihrer allgemeinen und unwandelbaren Geltung*. Düsseldorf: Patmos 1982; Johann Auer – Joseph Ratzinger. *Kleine katholische Dogmatik VIII*. Regensburg: Friedrich Pustet 1983; Josef Schuster. *Ethos und kirchliches Lehramt. Zur Kompetenz des Lehramtes in Fragen der Natürlichen Sittlichkeit*. Frankfurt am Main: Josef Knecht 1984.

Jako příklad vyjádření, jež směřuje k rozlišování neměnné a proměnné (neomylné a autentické) nauky církve, uveďme slova Johanna Auera a Josepha Ratzingera z roku 1983: Papež Jan XXIII. dal „koncilu [...] úkol nejen uchovávat pravdu křesťanské tradice, nýbrž ji hlásat novému světu takovým způsobem, aby odpovídala na otázky současnosti (aggiornamento), a tak aby jí lidé našeho času mohli rozumět“.²⁷

Autorem, který jasně předkládá rozlišení dogmatické a autentické nauky církve, je Alfred Beckman.²⁸ Říká např.: „Autentický učitelský úřad je skutečná učitelská autorita, protože jeho soudy ‚zpravidla‘ vyjadřují pravdu, ale právě autorita *omylná*, protože tomu tak není vždycky. Autentický učitelský úřad se může mýlit, nemusí vyjadřovat pravdu, protože božský Zastávce zde nepůsobí neomylně.“²⁹

Magisterium a svědomí

Církevnímu učitelskému úřadu je Bohem dán dar neomylnosti. Naproti tomu křesťanská etika vždycky považovala za nejvyšší rozhodující instanci při mravním rozhodování a posuzování svědomí.³⁰ To se má podřizovat církevním úředním rozhodnutím, ale smí tak činit pouze v případě, že může být přesvědčeno, že jejich požadavky nejsou

²⁷ Johann Auer – Joseph Ratzinger. *Kleine katholische Dogmatik VIII*. Regensburg: Friedrich Pustet 1983, s. 221: „Der Papst Johannes XXIII. gab ‚dem Konzil, [...] den Auftrag, nicht nur die Wahrheit der christlichen Tradition zu bewahren, sondern sie der neuen Welt so zu verkündigen, dass sie den Fragen der Gegenwart Rechnung trage (aggiornamento) und so von den Menschen unserer Zeit verstanden werden könne.“

²⁸ Alfred Beckmann. *Autorität – Lehramt – Gewissen. Zur innerkirchlichen Diskussion nach ‚Humanae vitae‘*. Essen: Hans Driewer 1969, s. 75–96.

²⁹ Tamtéž, s. 89: „Das authentische Lehramt ist also eine echte Lehrautorität, weil seine Urteile ‚in der Regel‘ die Wahrheit treffen, aber eben auch eine fehlbare, weil das nicht immer der Fall ist. Das authentische Lehramt kann irren, kann die Wahrheit verfehlen, weil der göttliche Beistand hier nicht unfehlbar zur Wirkung kommt.“

³⁰ To dokládá např. Tomáš Akvinský v pojmu *synderesis* (*De veritate* 16). Pojem *synderesis* je racionálně pojatý, náleží praktickému rozumu, je přirozeným habitem, je obecně lidský, je neproměnný a trvalý a jako takový nemůže podléhat žádné vnější autoritě.

mravně špatné, ať má při tom pravdu či nikoliv. Člověk nesmí nikdy a za žádných okolností jednat v rozporu se svým svědomím.

Je tedy třeba hledat soulad dvou prvků: na jedné straně individuálního svědomí, individuálního poznání a zodpovědnosti a na druhé straně učitelského úřadu církve. Jestliže k souladu nedochází, je to znepokojivá situace vyžadující dalšího řešení, aniž by bylo *a priori* dáno, kterým směrem má řešení jít. Je třeba při tom uvažovat o dvou alternativách: Nemýlí se jednotlivec či skupina ve svém poznání? Vždyť k omylům dochází velmi často. A druhou alternativu představuje otázka, zda v oblasti mravnosti platí neomylná církevní nauka, tedy zda existují „morální dogmata“.

Možnost individuálního omylu je nabíledni. Ke druhé alternativě je možno podat jako jedinou teologicky obhajitelnou odpověď následující vysvětlení:

Konkrétní, církevním magisteriem zastávané mravní normy jsou natolik svázány s historickou, kulturní a sociální situací, že nelze o žádné z nich tvrdit, že bude platit vždy a za všech okolností stejným způsobem, ať se tato situace promění jakkoliv.

Kromě toho učitelský úřad sám je také historicky podmíněn a jeho nauka ve věcech mravů vždy reaguje na určitou (proměnlivou) situaci.

To neznamená, že by církev a její učitelský úřad neměly autentickou autoritu závazně učit ve věcech mravnosti. Znamená to však, že toto učení se může změnit, když se změní situace, pro kterou a ve které bylo formulováno, nebo způsob, jak církev rozumí sobě a své nauce.

V tomto smyslu je třeba chápat výrok 1. vatikánského koncilu o neomylné církevní nauce ve věcech mravů: je pravá a autentická, avšak může podléhat vývoji a změnám. Tím se liší od neomylné nauky ve věcech víry, nauky dogmatické. Sama změna sebepochopení církve a nové pochopení její mravní nauky, již jsme svědky v dokumentech 2. vatikánského koncilu, je toho dokladem.

*Katolická teologická fakulta Univerzity Karlovy v Praze
Thákuřova 3
160 00 Praha 6 – Dejvice
e-mail: ovecka@ktf.cuni.cz*